

Araştırma Makalesi

Nef'î'nin Türkçe *Divan*'ında Cevher/Gevherin Estetik Kullanımı: Cemal, Beha ve Ziyne

The Aesthetic Use of Essence/Jewel Nef'î's Turkish Divan: Beauty, Value, and Ornament

Hilal YİĞİT¹

1 Arş. Gör. Dr. Tarsus Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hilalyigit@tarsus.edu.tr

Öz: Estetik, güzeli araştıran bir bilimdir ve güzelin mahiyeti Antik Yunan filozoflarından beri tartışılmaktadır. Güzelliği araştırırken düşünürler, temelde uyum, orantı ve ahenkten hareket etmişlerdir. Ahengin ruh güzelliğinde de aranması güzel ve iyi arasında bir anlamda aynılık kurulmasını sağlamıştır. Klasik Türk edebiyatı şairleri de güzelin mahiyeti ile ilgilenmişler, güzeli tasvir ederken geniş bir muhayyile ve mecaz örgüsü etrafında gezinmişlerdir. Şairlerin güzeli tasvir ederken kullandıkları bir unsur değerli taş, inci ve mücevher manasındaki cevher/gevherdir. 17. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairi Nef'î (ö. 1044/1635) hem felsefi anlamıyla cevheri hem de değerli taş, inci ve mücevher manasında cevher/gevher kavramını şiirlerinde sıklıkla işlemiştir. Nef'î gevher kavramıyla memduhun ve kendi şiirlerinin cemal, beha ve ziyne yani güzellik, revnak ve ihtişamını anlatmış, zaman zaman bu güzellik ve ihtişamın sebep ve kaynaklarına değinmiştir. Cevher (gevher) lafzı üzerinden güzellikle yetkinlik, iyilik ve yüce kavramları arasında ilişki kuran Nef'î, ihtişamlı güzellik karşısında haminin ve estetik öznenin tutum ve tesirine de temas etmiştir. Bu çalışmada Nef'î'nin gevheri, estetik bir unsur olarak kullanışı Türkçe *Divan*'ından hareketle ele alınmış ve Nef'î'nin memduha ve kendi şiirine yönelik nitelendirmeleri değerli taş, inci ve mücevher anlamında gevher kavramı üzerinden incelenmiştir. Çalışmada ayrıca Nef'î'nin inci ve mücevherle nitelendirdiği şiirleri karşısında hamiden beklentileri ve hamiye yönelik değerlendirmeleri tetkik edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Estetik, Nef'î, Cevher (Gevher)

Atıf: Yiğit, H. (2025). "Nef'î'nin Türkçe *Divan*'ında Cevher/Gevherin Estetik Kullanımı: Cemal, Beha ve Ziyne". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 9(2): 265-282.

DOI: 10.31465/eeder.1610866

Geliş/Received: 31.12.2024

Kabul/Accepted: 25.05.2025

Yayın/Published: 27.10.2025

Abstract: Aesthetics is a discipline that examines beauty, and the nature of beauty has been debated since the time of Ancient Greek philosophers. In their exploration of beauty, thinkers primarily focused on harmony, proportion, and balance. The search for harmony in spiritual beauty has, in a way, established a parallel between beauty and goodness. Classical Turkish literature poets also engaged with the nature of beauty, navigating through a broad imagination and a network of metaphors while depicting it. One of the elements employed by poets in their portrayal of beauty was the concept of cevher/gevher (essence/jewel), signifying precious stones, pearls, and jewels. A 17th-century Classical Turkish literature poet Nef'î (d. 1044/1635) frequently employed the concept of cevher/gevher in his poetry, both in its philosophical sense as "substance" and in its meaning as "precious stone, pearl, or jewel." Nef'î employed the concept of gevher to depict the cemâl, behâ, and ziyne—that is, the beauty, brilliance, and magnificence—of both the praised subject (memdûh) and his own poetry. At times, he also alluded to the causes and sources of this beauty and splendor. Through the term cevher, Nef'î established a connection between beauty, perfection, goodness, and sublimity, while also reflecting on the attitudes and influences of the patron and the aesthetic subject in the face of this magnificent beauty. This study Nef'î's use of gevher as an aesthetic element has been examined with reference to his Turkish *Divan*, and his characterizations of both the memdûh and his own poetry have been analyzed through the concept of gevher in the sense of precious stone, pearl, and jewel. The study also investigates Nef'î's expectations from the patron and his evaluations of the patron in response to his poems, which he characterizes with pearls and jewels.

Keywords: Classical Turkish Literature, Aesthetics, Nef'î, Essence (Jewel)

Extended Abstract

Aesthetics is the discipline that investigates the nature of beauty and its place in human life. For the first time, the ancient Greek philosopher Plato explored the concepts of the beautiful and beauty itself. The philosopher examined beauty in two categories -absolute and relative beauty- and, in his inquiry into the beautiful, he proceeded through the notions of harmony, proportion, and order. The question of what beauty is or is not, as well as the depiction and expression of beauty, has naturally been a matter of interest for Classical Turkish literature poets as well. While Classical Turkish poets depicted beauty through elegant and refined language, they also made use of the concept of *cevher/gevher* (“essence” or “gem”). This study examines the aesthetic use of the concept *cevher/gevher* in the Turkish *Dīvān* of Nef‘ī (d. 1044/1635), one of the prominent poets of seventeenth-century Classical Turkish literature. What is Nef‘ī’s approach to the concept of *cevher/gevher* in his Turkish *Dīvān*? How does the poet describe and characterize both his patron and his own poetry through the aesthetic use of *gevher*? What kind of relationship does he establish between the concept of *cevher/gevher* and the value of poetry? And what are Nef‘ī’s expectations from the aesthetic subject when expressing the beauty and worth of his poems? Philosophically, *cevher* (substance or essence) has been one of the fundamental topics discussed since the ancient Greek philosophers in the inquiry into the nature of being and objects. In Classical Turkish literature, *gevher*, meaning “precious stone,” “pearl,” or “jewel,” is employed within various metaphorical frameworks driven by aesthetic concerns. Accordingly, this study examines Nef‘ī’s approach to the concept of *cevher/gevher* primarily through the notions of *cemāl*, *behā*, and *zīnet*—that is, beauty, radiance, splendor, and magnificence. In his poems where he reflects on beauty and the value of the beautiful, Nef‘ī frequently alludes to the concept of *cevher*, employing it as a means to express beauty, radiance, and magnificence through the richness of his poetic imagination. This study examines Nef‘ī’s evaluations of the beauty and worth of both his patron and his own poetry through the concept of *gevher*, which he uses in the sense of pearl and jewel. In doing so, the study also explores the poet’s reflections on the nature of beauty and the essence of the beautiful. Furthermore, it addresses Nef‘ī’s perspective on his patron (*hāmī*) and his expectations from the patron as a poet who is aware of the beauty and value of his own art. In his panegyric poems, Nef‘ī emphasizes that the ideal statesman must attain his own perfection and thus embody beauty (*cemāl*), radiance (*behā*), and splendor (*zīnet*). Since reaching perfection requires spiritual beauty, the poet also refers to order and justice within the state, conceiving the notions of the “beautiful” and the “good” as closely related. Constantly associating the idea of the state with beauty and magnificence, Nef‘ī maintains that statesmen should strive to achieve ideal beauty, grandeur, and excellence. Nef‘ī also characterizes his own poetry with metaphors of pearls and jewels, emphasizing its radiance and aesthetic brilliance. Indicating a sense of majesty that transcends beauty itself, the poet defines poetry through the notions of sublimity (*ulvī*), exaltedness (*vālā*), and sacredness (*kudsi*), thereby treating poetry as a noble and sacred essence. For Nef‘ī, a poem that attains beauty and magnificence is perfect (*kāmil*) and complete (*yetkin*). From this perspective, it can be inferred that the poet establishes an intrinsic unity among aesthetic, ontological, and ethical values—that is, between the notions of the beautiful (*güzel*), the perfect (*kāmil*), and the good (*iyi*). According to Nef‘ī, a poet who attains perfection conveys his own beauty and grandeur to the aesthetically sensitive reader. As he expresses, those who read his poems become *cevāhir-feṣān*—that is, natured to scatter jewels. Such poetry is valuable precisely because it is equivalent to a precious gem. By attributing an elevated value to poetry and art in general—and to his own poems in particular—Nef‘ī also reflects upon the relationship that should exist between the aesthetic subject, art, and the artist. Through expressions such as *gevher* (jewel), *âfitâb* (sun), *âsümân* (sky), and *süreyya* (Pleiades), the poet articulates the radiance and splendor of the ruler, whom he regards as the sole and rightful judge capable of appreciating beauty (*cemāl*), brilliance (*behā*), and magnificence (*zīnet*). In accordance with the patrimonial state order, it is the ruler alone who evaluates the beauty and worth of both the statesmen and the poets who offer him praise, and who duly acknowledges their merit. Nef‘ī’s use of expressions such as *dükkân-ı sühan* (“the shop of eloquence”), *rûz-ı bāzâr* (“day of the market”), and *zîb-i dükkân* (“adornment of the shop”) alludes to a form of exchange that emerges through poetic and artistic activity. However, this exchange does not merely indicate material concern. One of the essential motivations for the poet’s creative advancement is the patron’s appreciation. The patron’s

“pearl-scattering nature” (incî-feşân tab‘) and the nurturing attention he shows toward the poet constitute a driving force in the act of artistic creation. For the patron, recognizing the value of such a beautiful and splendid work of art is not only a moral duty but also a necessity arising from the very nature of beauty. Within the qasîda tradition, the magnificence of the state and the glory of the ruler are thus extolled. Consequently, there exists a reciprocal relationship between the poet and the patron. To Nef'î, the praise of radiant and majestic rulers—like the shining sun—adorns the poets’ “sword of words” with jewels. Yet, when the true worth of his jewel-like poems is unacknowledged, Nef'î’s language transforms into a tîgh-i zebân, a sharp sword of speech. Renowned for both his panegyrics (medhiyes) and self-praise poems (fahriyes), Nef'î also stands out in Classical Turkish literature for his satirical poems (hicviyes).

Giriş

Estetik kavramı sözlükte; “Güzelin bilimi ve bilgisi. Güzeli konu edinerek güzelin ne olup olmadığını ve güzelin insan hayatındaki yeri ve tesirini araştıran bilim” olarak tarif edilmektedir (Timuçin-Türer 2018:74). Felsefe tarihinde güzelliğin mahiyetini ilk defa araştıran Eflâtun, güzelliği mutlak ve izafî güzellik olarak ayırır. Eflatun’a göre insan cüzi ve maddi güzelden mutlak ve kendiliğinden güzel olana yükselir. Güzelliğin temel unsuru ruh gibi mutlak bir ide olan “ahenk”tir. İnsanın mutlak güzele yükselmesi ahlaktaki ahengi gerektirdiği için ruh güzelliği ahlak güzelliği anlamına da gelir. Bu nedenle Eflâtun için güzel ve iyi aynı manayı ifade eder. Aristo “güzellik idesi” kavramını kabul etmese bile her ikisi de ahenk ve denge ile nitelendiği için güzel ve iyi arasında benzerlik kurar (Çağrı, 1988:515).

Kur'an-ı Kerîm’de evrenin yaratılışı hakkında “ilk defa, eşsiz ve örneksiz” yaratma vurgulanmış “bedî’u’s-semâvâtî ve’l-arz” (el-Bakara 2/117; el-En‘âm 6/101) ayetlerinde yer alan “bedî” lafzından hareketle İslam düşünce tarihinde yaratılış, güzellik ve mükemmellik bahislerinde bedî ve ibdâ kavramları kullanılmıştır. Güzellik, İslam düşüncesinde ilgili ayetler, Hz. Peygamber’in “Allah güzeldir, güzeli sever.” hadisi ve Antik Yunan kültürünün de tesiriyle ilahî bir gerçeklik ve değer bakımından incelenmiştir. İslam düşüncesinde Fârâbî (ö. 339/950) ve İbn Sinâ’dan (ö. 428/1037) da yararlanarak estetik konularına ilgi gösteren Gazzâlî (ö. 505/1111) olmuştur (Ayvazoğlu, 2000:146). Sevgiyi hüsn ve cemal üzerine inşâ eden Gazzâlî de güzelliği ahenkte arar ve güzelliğin sırf zatından dolayı sevildiğini ifade eder. Gazzâlî’ye göre her şey kendi üstün varlığına ulaştığı ve kemalini sağlayan şeyleri kendisinde bulundurduğu ölçüde güzel ve estetikdir. Kemale ulaşmanın sevgisi de kemal derecesinde olur. Duyulur şeylerin güzelliği yanında duyulur olmayan şeylerin güzelliğinden de bahseden Gazzâlî, ontolojik değerlerle estetik değerler arasında ayrıca estetik ve ahlak arasında mahiyet birliği kurar (Gazzâlî, 1975:541-544). İslam düşünürleri her bakımdan mükemmellik ve güzelliğin Allah’ın zâtına ait olması hasebiyle “mutlak güzel” olarak yalnızca Allah’ın nitelenebileceğini bildirmişlerdir (Ayvazoğlu, 2000:146).

Güzelin ne olduğu, revnak ve ziynetin neyi ifade ettiği elbette şairlerin de ilgilendikleri bir konudur. Zaten şiir duygu ve düşüncelerin estetik bir ifadesidir. Klasik Türk edebiyatı şairleri güzeli tasvir ederken geleneğin belirlediği kurallar içinde özgün söyleyişleri aramışlardır. Klasik edebiyat “hazır unsurlar ve mazmunlar estetiği” üzerine kurulu, şairin neyi nasıl söyleyeceğini değişmez estetik kanunlara bağlamış bir edebiyattır. Fakat aynı zamanda söyleyişteki özgünlük, klasik edebiyat şairleri için estetik bir ideal ve şairde aranan bir meziyettir (Akün, 1994:421, 423). Şiirde yeni bir dilin yaratıcısı olduğunu söyleyen Nef'î, (Ocak, 2002:75) klasik edebiyatta özgün üslubu yakalamış bir şairdir. Ahenk, mübalağa ve fahriyenin ön plana çıktığı şiirlerinde Nef'î’ye göre şair özgün, güzel ve yeni söyleyişler yakalamalı ve şiire ruh vermelidir. Böyle bir şiiri gönlünün en değerli hazinesi olarak gören şair cevher, inci, genc ve gülistan kavramlarıyla şiirinin kıymetine yönelik nitelendirmelerde de bulunmuştur (Erkal, 2017:182, 196-199).

Nef'î Türkçe *Divan*'ında ekseriyetle kasidelerinde cevher kavramına geniş yer vermiş ve zaman zaman cevher/gevher kavramı üzerinden güzellik, revnak ve ziyneti işlemiştir. Şair, *Divan*'ında memduhu, kendi şairlik tabiatını ve şiirlerini inci, yakut ve mücevher gibi manalarla cevher/gevherle nitelemiş, memduhun ve şiirlerinin güzellik, parlaklık ve ihtişamına değinmiştir. Felefi anlamıyla cevher kavramı, Nef'î'nin Türkçe *Divan*'ında siyaset düşüncesiyle ilişkili olarak memduha ve şairin kendi poetikasına yönelik düşünce ve nitelendirmeleri etrafında kullanılır. Nef'î'nin cevheri "siyaset düşüncesi ve memduhun istidadı" olarak ve zaman zaman mücevher anlamında gevher tabiriyle birlikte "poetik söylem" olarak kullanımı tarafımızdan başka çalışmalarda söz konusu edilmiştir. Bu makalede Nef'î'nin cevher/gevheri cemal, beha ve ziyneyi (güzellik, letafet, revnak ve ihtişam) ifade etmek için kullandığı beyitler üzerinden memduhun güzellik ve revnakına yönelik değerlendirmeleri ayrıca şairin kendi şiirlerine yönelik estetik nitelendirmeleri Türkçe *Divan*'ı üzerinden ele alınacaktır. Son olarak kendi güzellik ve ihtişamının idrakinde bir şair olarak Nef'î'nin şair ve hami ilişkisi üzerine düşünceleri yine gevher kavramı üzerinden tetkik edilecektir.

1. Memduhun Güzellik, Revnak ve İhtişamı

Sözlükte değerli taş, gevher ve mücevher anlamına gelen cevher klasik edebiyatta akik, elmas, zümrüt, la'l, yakut, inci gibi taşlar şeklinde kullanılır. Renkleri hazine, sandık ve kutularda bulunması dolayısıyla genellikle ağız ve dudak için söz konusu edilir. Süs eşyalarında, kılıç kabzalarında ve küpelerde edindiği yer bakımından kullanılan cevher, sevgilinin vuslatı ve âşığın gönlünü temsil eder. Asıl, öz ve istidat manasına da gelir (Pala, 2010:90; Onay, 2007:86). Cevher abanoz ve serv gibi bazı ağaç ve tahtalarda demir ve kemik gibi nesnelerde yer alan dalgalar için de söylenmiştir (Mütercim Âsım, 2009:119). Kılıçlar üzerindeki ebru ve meneviş desenlerini andıran harelere de cevher olarak adlandırılmış, kılıcın keskinliği anlamında klasik şiirde cevher-i tığ tabiri kullanılmıştır. Şiirdeki ince ve derin manalı lafızları klasik edebiyatta mücevher anlamında cevhere, şiirin tanzim edilmesi de mücevherlerin intizamlı bir şekilde vücuda getirilmesine benzetilmiştir. Ayrıca sevgilinin ayak toprağı cevhere sıklıkla teşbih edilmiş, bir şeyin kıymetini takdir edebilen kişi "cevheri" tabiriyle nitelendirilmiştir (Şentürk, 2017:401-406). Aşağıdaki beyit Nef'î'nin Mevlânâ (ö. 672/1273) için söylediği kasidedendir:

Gevher-i güftârının kân müşterî-i müflisi

Kûçe-i esrârının hûrşîd düzd-i şebrevi (K. 2/11)

[*Mücevher ocakları söz incilerinin müflis müşterisi; güneş, sırlarının yolunun gece yürüyen hırsızdır.*]

Kasidede Mevlânâ manevî âlemin sahipkıranı ve *Mesnevî*'nin her bir beyti de mana âlemi olarak cihanı süsleyen bir güneş şeklinde tasavvur edilmiştir. *Mesnevî*'nin her bir beyti güneş olmakla Mevlânâ binlerce güneşin sahibidir. Mevlânâ'nın fikirleri Hüsameddin Çelebi'nin aşkıyla batınî bir kılıç ve kavî bir delildir. Nef'î Mevlânâ hakkındaki fikirlerini Farsça *Divan*'ında da dile getirmiştir. Gönlünü Mevlânâ'ya kaptırdığını ifade eden Nef'î'ye göre Mevlânâ, Kur'an'ın özünden konuşmaktadır. Onun sözleri derin bir umman, zaman ve mekâna meydan okuyan bir gönül şifasıdır (Pür, 2021:142-143). Yukarıdaki beyitte ise Mevlânâ'nın sözleri inci ve mücevher olarak telakki edilmiştir. Nef'î'ye göre değerli taşların çıkarıldığı ocaklar Mevlânâ'nın sözlerinin müflis bir müşterisidir. Güneşe Mevlânâ'nın yolunda sırlarını çalmak için gece yürüyen bir hırsızdır. Müflis ve müşteri lafızlarındaki teşhis sanatından hareketle istiare zemininde düşünüldüğünde söz ve mana âleminin maden ocakları gibi olan şâir ve sûfiler, Mevlânâ'nın müflis müşterisidirler. Müflistirler çünkü Mevlânâ'dan aldıkları hikmeti etrafa saçmaktadırlar. Güneşe gözden kaybolduğunda Mevlânâ'nın incilerini çalmakla meşguldür. Seyr ü sülûk sürecinde mürşidin sufileri gece ve gündüz aydınlatığı düşünüldüğünde Mevlânâ gece ve gündüz

sufileri aydınlatmakta, güneşse yalnızca gündüzleri insana ışık olabilmektedir. Gündüz insanlığı aydınlatan güneş gözden kaybolduğunda âlem karanlığa gömülmektedir. Bu bakımdan güneş insanlığı ancak sınırlı olarak aydınlatır ve gece yürüdüğünde de Mevlânâ'nın sırlarını çalmakla meşguldür. Buradan hareketle güneş aslında gece vakti Mevlânâ'nın sırları çalmak suretiyle gündüz âlemi aydınlatmaktadır. Şair burada güneşin ışık kaynağı olarak Mevlânâ'nın revnak ve ihtişamlı sırlarını göstermektedir. Mücevher ocaklarının Mevlânâ'nın söz incilerine müşteri olması ve güneşin âlemi aydınlatmasına rağmen Mevlânâ'nın sırlarını çalmak için gece vakti yürümesi Mevlânâ'nın parlaklık, revnak ve ihtişamının mücevher ocaklarından ve güneşten üstün tutulması anlamına gelmektedir.

Ol şehenşâh-ı sühendân u sühenperver ki

Gevher-i nazmıdır ârâyîş-i dükkân-ı felek (K. 24/26)

[O söz sahibi ve söz ehli bir padişah ki şiirlerinin incileri feleğin dükkânının süsüdür.]

Başlasa tabîdür-efşânlığa pür gevher olur

Mevc-i deryâ-yı maânî gibi dâmân-ı felek (K. 24/34)

[Yaratılışı inci saçmaya başlasa feleğin eteği bütünüyle mana deryasının dalgaları gibi incilerle dolar.]

Nef'î yukarıdaki beyitlerde memduhu ve ona dair özellikleri değerli taş ve mücevher anlamında cevherle nitelendirir. Sultan Murad (1623-1640) söz sahibi ve söz ehli bir padişaktır ve şaire göre sözlerinin incileri feleğin dükkânını süslemektedir. Arapça ve Farsça bilen Sultan Murad Muradî mahlasıyla şiirler yazmıştır (Yılmaz, 2020:182). Nef'î padişahın şiirlerini inci ve mücevherle nitelemekte ve feleği de sözle ilişkilendirmektedir. Felek sanki söz biriktiren ve söz satan bir tacir gibi düşünülmektedir. Diğer beyitte Sultan Murad Han'ın tabiatı inci saçmaya başlasa mana deryasının dalgaları gibi feleğin eteği de bütünüyle inci ve mücevher olur. Hükümdar tabiatını izhar ettiğinde feleğin etekleri de incilerle dolmaktadır. Bu bir açıdan elbette Nef'î'nin şair olmasıyla; diğer açıdan ise hükümdarın sözünün kanun hükmünde olması, yetki ve sorumluluklarını sözle yerine getirmesiyle alakalıdır. Beyitlerde hükümdar yaratılışı ve tabiatından sâdır olan şiirleri bakımından cemal ve ziyne ile nitelenir. Dolayısıyla Sultan Murad Han bir şair olarak feleğin dükkânını süsleyecek güzellikte şiirler söyler ve hükümdar olarak feleğin eteğini inci ve mücevherle dolduracak kadar güzel ve ihtişamlı bir tabiata sahiptir. Bu tabiatı ile mana deryalarının dalgaları gibi feleğin eteğine inci ve mücevher saçar veya kendi güzellik, parlaklık ve ihtişamını âleme izhar eder.

Neşât-ı ahd-i adliyle güşâde çehre-i eyyâm

Fürûğ-ı gevher-i tâcıyla rûşen dîde-i ahter (K. 20/6)

[Adaletin güven ve neşesiyle günlerin çehresi açılmış, tacının incilerinin aydınlığıyla yıldızın (tâlih) gözü parlaktır.]

Arşa as şimdiden geri şemşîr-i cevherdârını

Anı talik etmege lâyük değil seb-i şidâd (K. 25/43)

[İncilerle süslenmiş kılıcını şimdiden geri arşa as, yedi kat gök onu asmaya layık değildir.]

Nef'î'nin hükümdardan beklentileri vardır ve yukarıdaki beyitte görüleceği üzere hükümdarın tabiatını cevher hâline getiren onun adaletidir. Hükümdarın adaleti tacının parlaklığının da sebebidir. Tacının parlaklığı ise yıldızın gözüne aydınlık verir, ışık kaynağı yıldızlar hükümdarın parlaklığıyla aydınlanır. Beyitte hükümdar yıldızdan daha parlak tasavvur edilerek güzellik ve ihtişamda yıldızdan üstün tutulur. Hükümdarın adaletinin verdiği güven ve neşe ile günlerin çehresinin açılması, tebaanın neşat bulması ve tacının incileriyle yıldızın gözünün parlak olması ise hükümdarın talihi ile tebaanın da talih bulması demektir. Hükümdar talih ve devleti bularak etrafına talih ve devlet bahşeder ve kendi parlaklık ve ihtişamından âleme de saçır. Padişahın

Edirne'ye gelmesi üzerine sunduğu kasidede şair Sultan Murad'ın ülkede yaptığı işleri ele alır. “*Bir gaza ettin ki memnûn eyledin peygamberi*” ifadesiyle dirlik ve düzeni sağlamasından dolayı padişahı metheder. Sultan'ın arşa asılmaya layık olan kılıcını seb-i şidâd¹ dahi talik etmeye layık değildir. Nef'î, burada ayette bahsedilen yedi kat göğşe işaret ederek hükümdarın kılıcını yüceltir. Kasidede Sultan Murad'ın bu beha ve ihtişamı basiretli hükümlerini icra ederek ülkedeki fitne ateşini söndürüp isyanları bastırması ve düzeni sağlamasından ileri gelmektedir. İhtilal ihtimali ortadan kalkmıştır ve halk devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmektedir. Fârâbî'ye göre her varlığın güzelliği, revnak ve ihtişamı kendi üstün varlığına kavuşmasında ve kendisinin en son mükemmelliğine ulaşmasındadır (Fârâbî, 2001:26). Beyitte hükümdar ideal devlet adamını, hükümdarın kılıcı ise ideal devlet adamının buyruk ve yetkilerini temsil etmektedir. Hükümdar kendi üstün varlığına ulaşmış ve nihaî mükemmelliğine erişmiştir. İdeal devlet adamı olarak veya kendi mükemmelliğine erişmiş biri olarak hükümdar güzellik, parlaklık ve ihtişam sahibidir. Nef'î burada devletteki adalet ve düzeni zikrederek güzel ve iyi arasında da bağlantı kurmakta ve bir anlamda güzel ve iyiyi bir ve aynı kabul etmektedir.

Âferîn ey rûzgârın şehsuvâr-ı safderi

Arşa as şimden geri tîg-ı Süreyyâ-cevheri (K. 14/1)

[*Aferin ey zamanın yiğit şehsuvârı, artık cevherini Süreyya'dan alan kılıcını arşa as.*]

Nef'î, Sultan Osman'ın (1618-1622) cihadını tarif ettiği kasidesinin matla beytinde padişahın cevherini Süreyya'dan alan kılıcını arşa asmasını ister. Cevher burada madde suret teorisi ekseninde maddenin değişmez aslı unsuru anlamındadır. Şair hükümdarın kılıcının ham maddesi (cevheri) olarak yıldızları göstererek hükümdarın parlaklık ve ihtişamını yıldızlardan üstün tutar. Şairin hükümdarların kılıcını arşa asılmış bir vaziyette tahayyül etmesi onların vazettiği kanunlarla birlikte devletin işleyiş ve düzenini ifade eder. Öyle ki hükümdar devlette mutlak hâkim ve buyruk sahibidir. Onların buyruklarına adaletin eşlik etmesi ve fiillerinin ülkede esenlik ve rahmet eserleri meydana getirmesi kılıçlarını arşa asılmaya layık kılar. Kılıcın arşa asılması ayrıca hâkimiyet anlayışına ve gücün kaynağına işaret eder. Gücünü Tanrı'dan alan hükümdar bir cihan devletine hükmetmektedir. Hükümdarın kılıcı bu nedenle adaletin kılıcı ve âlemin temelidir. Fârâbî'ye göre ilk mevcut olan Tanrı'nın varlığı en mükemmel varlık olduğundan Cemali de her güzelliğin fevkindedir. Her güzelliğin üstünde bulunan Cemal, ziyne ve revnakı Tanrı'nın cevherinde ve aklettiği zâtında mevcuttur. Bizim güzelliğimiz, parlaklığımız ve ihtişamımız ise zâtımızdan değil arızî niteliklerimizden, bedenlerimizin sahip olduğu ve ayrıca dışımızda bulunan şeylerden dolayı bize aittirler (Fârâbî, 2001:26). Fârâbî'nin estetik görüşü doğrultusunda Nef'î hükümdarların güzellik, parlaklık ve ihtişamını onların zâtından değil zâtlarına ilişkin arızî niteliklerinden kaynaklandığını ifade eder. Bu arızî nitelikler hükümdarın kılıcıdır, bir başka deyişle hükümdarın buyruk ve tasarruf yetkisi ve bu yetkisini iyi ve güzelin hizmetine vererek adaletle hükmetmesidir. Söz konusu arızî niteliklerle cemal, beha ve ziyne sahibi olan hükümdar, mevcudiyetinin nihaî mükemmelliğine kavuşmuş demektir. Bu nedenle her iki hükümdarın da ülkede düzen ve asayiş sağlaması ve cihatta bulunması sebebiyle şair onların güçlerini temsil eden kılıçlarını mücevherle süslenmiş ve yıldızlardan yapılmış gibi tasavvur eder. Hükümdarların güzellik ve ihtişamını anlattığı bu mısralarında Nef'î'nin üslubu da mutantan ve ihtişamlıdır. Nef'î'nin böyle bir âhenk yaratmadaki başarısını, Türkçeye son derece hâkim olmasıyla açıklayan İpekten, şairin bu mükemmel âhengi anlamıyla birleştirme ustalığını da gösterdiğini vurgular. Nef'î, “Bir savaş alanını anlatırken asker kalabalığını, savaş alanının dehşetini, topların gürültüsünü, kılıç şakırtılarını mısralarında duyurur.” (İpekten, 2010:92,93).

¹ “Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik.” (En-Nebe, 78/12).

Nef'î bu kılıç ve kalkan sesleri arasında mehter musikisini andıran üslubu ile hükümdarların nezdinde okuyucuya devletin heybet ve ihtişamını hissettirir.

Âfitâb efser-i ikbâlîne yektâ gevher

Âsumân ablâk-ı câhına zerendûde geçîm (K. 7/30)

[Güneş, bahtının tacına nadir bir inci, gökyüzü, (yüce) makamının alacalı atına altın yaldızlı bir zırhtır.]

Göreydi cevher-i şemşîrini ger gamze-i dilber

Gamından dahi tîg asmazdı tâk-ı ebruvân üzre (K. 5/32)

[Gönül çelen (sevgilinin) süzgül bakışları, kılıcının cevherini görseydi gamından (hilâl-eburu) kaşlarının üstüne bir daha kılıç asmazdı.]

Nef'î Sultan Ahmed Han (1603-1617) için söylediği kasidede güneşi hükümdarın bahtının tacını süsleyen nadir bir inci olarak tasavvur eder. Beyitte gökyüzü ise Sultan Ahmet Han'ın alacalı atına altın yaldızlı bir zırhtır. Nef'î gevher, âfitâb ve âsumân lafızlarıyla hükümdarı revnak ve ihtişamla ilişkilendirir. Yukarıda Sultan Murad için söylediği beyitte hükümdarın kılıcını yedi kat gökten daha üst bir mevkide tasavvur eden Nef'î, Sultan Ahmed Han için de güneşi hükümdarın tacındaki bir inciye, gökyüzünü de alacalı atındaki altın yaldızlı zırha teşbih eder. Şair bir anlamda hükümdarlık, güneş ve gökyüzü kavramlarıyla kut anlayışına temas etmekte; değerli, kutsal ve ihtişamlı olanı gökyüzüne nispet etmektedir. Yektâ lafzıyla da şair hükümdarı biricik ve eşsiz olarak ifade eder. Güneş âlem için değerli bir mücevher mesabesinde olduğu gibi hükümdarın tacı (yetki ve sorumlulukları) da ülke için mücevher gibidir. Hükümdarın tacı, parlak ve gökyüzü gibi olan atının zırhı da altın yaldızlı ve ihtişamlıdır.

Sultan Ahmed Han'ın kılıcının cevheri yukarıdaki beyitte değerli taş ve mücevher anlamında kullanılır. Sevgili, Sultan'ın keskin kılıcını görse gamlanır ve süzgül bakışlarıyla oklar fırlatmak ve kaşlarını çatıp kılıçlar asmaktan vazgeçer. Klasik edebiyatta yegâne ve ulaşılmaz olan sevgilinin gamzesi kılıca teşbih edildiğinde güzellik ve can ülkesinin kılıç zoruyla ele geçirilmesi ve kılıcın öldürücülüğü konu edilir. Gönül mülkünün sultanı olan sevgili kolay kolay kendisini göstermez. Ancak bayramlarda seyrana çıktığında görülür veya onun görüldüğü günler bayram kabul edilir (Pala, 2010:162,402). Burada hükümdar ihtişam ve yücelik bakımından klasik edebiyatın baş kişisi ve en kıymetli varlığı olan sevgili ile mukayese edilir. Tıpkı sevgili gibi hükümdarın da görülmesi kolay değildir. Sevgilinin bakışları gibi hükümdarın da kılıcı kan dökücüdür, güzellik ülkesi gibi hükümdarın ülkesi de kılıç zoruyla ele geçirilmiştir. Kılıç sevgili ile âşık arasında önemli bir unsurdur. Sevgilinin gamzesi, kirpiği, cevr ü cefası ve hasreti âşık üzerinde kılıç etkisi yaparak onu yaralar (Pala, 2010:269). Buna rağmen âşık için âlemde en kıymetli şey, sevgilinin bakışlarıdır ancak sevgili hükümdarın kılıcını görse kaşları üzerine kılıç asmaktan vazgeçer. Şair burada hükmetme, cazibe, kan dökme ve tasarruf sahibi olmak bakımından sultanı ve kılıcını sevgilinin dahi ulaşamayacağı bir ihtişamda tasavvur eder.

Yaraşır ger cevherin idrâk edip şâh-ı cihân

Elde tutsa dâimâ gönlünü câm-ı Cem gibi (Kt. 3/3)

[Cihan şâhı cevherini idrâk edip gönlünü Cem'in kadehi gibi daima elinde tutsa yaraşır.]

Kadr-ı zer zerger şînâsed kadr-i gevher gevherî

Kadrin anınçün bilir yoktur şeh-i ekrem gibi (Kt. 3/4)

[Altının kıymetini kuyumcu, mücevherin kıymetini mücevherci bilir. Bu sebepten (senin) kadrini, kerem sahibi şah gibi bilen yoktur.]

Nef'î Darussaade ağası İsmail Ağa'nın yukarıdaki methinde memduhun özel bir cevhere sahip olduğunu ifade eder. Cevher burada felsefî anlamıyla kendi başına kaim, öz, mahiyet gibi anlamlara gelir. Memduh özel bir mahiyet ve anasıra sahiptir ve böyle bir cevheri ancak cihan şahı yani hükümdar idrak edebilir. Altının kıymetini kuyumcu, cevherin kıymetini de ancak mücevherci bilir diyen şair, hükümdarı mücevherci olarak telakki eder ve tebaasının baha ve kıymetini ancak hükümdarın takdir edebileceğini ifade eder. Nef'î bu beyitlerde hükümdarı cemal, beha ve ziyneyi takdir edebilecek yegâne hakem ya da mihek olarak değerlendirir.

2. Nef'î'nin Kutsal İnci ve Mücevherleri

Nef'î değerli, ışıltılı ve parlak taşlar anlamında cevher/gevher kavramıyla kendi şiirlerini tanımlamış ve şiirlerine yönelik çeşitli nitelendirmelerde bulunmuştur. Klasik Türk şairi için ışıltı kavramı güzelle her bakımdan ilişkilidir ve güzeli icaz boyutunda özetleyen bir yoğunluğa sahiptir. Klasik şairler kimi zaman kendi şiirlerinin güzelliğini de ışıltı kaynaklı kavramlarla övmüşlerdir (Karadeniz, 2022:96). Nef'î, şiiri ve sözü cevherle ilişkilendirerek şiirlerinin güzellik ve parlaklığını anlatır. Şair kendi şiirlerini kutsal, yüce ve ulvî olarak niteler ve şiirlerinin mücevher gibi değerli olduğunu dile getirir. Kimi zaman ise şiirlerini bütün yeryüzü ve içindekilerden üstün tutar. Şair aşağıdaki beyitlerde söz ve şiiri yüce ve ulvî bir cevher olarak nitelendirir:

Söz ben dediğim cevher-i ulvî ise anı

Devrân sadef-i sem-i kabûle güher eyler (K. 10/54)

[Söz, benim söylediğim ulvî bir cevher ise onu zaman, kabul kulağının sedefine inci eyler.]

Sühen ki gevher-i vâlâ nijâd-ı kudsîdir

Teh-i kemergeh-i kûh-ı dilimde dür kânı (K. 30/57)

[Söz ki mukaddesin yüce soyunun mücevheridir; (onun) madeni, gönül dağımın eteklerinin dibindedir]

Bir güherdir ki sühen madeni bahr-ı manâ

Değme insan olamaz kâbil-i izân-ı sühen (K. 60/6)

[Söz bir incidir ki onun madeni mana denizidir. Herkes sözü idrak edebilecek bir kaabiliyette okamaz.]

Estetik ve sanatta “yüce” veya Nef'î'nin kavramlarıyla *ulvî*, *vâlâ* ve *kudsî* İsmail Tunalı'ya göre bugün yitirilen bir değerdir. Yüce kavramı Batı'da ilk defa 18. yüzyılda belirgin olarak İngiliz felsefesi ve estetiğinde görülür. Burke, güzel ve yüceyi estetik nesneyi bize yaşatan eş değer iki aslı öge olarak kabul eder. Her iki değer de bir hoşlanma olmasına rağmen güzel, insanları birleştiren; yüce ise korku ve dehşet duygularını da beraberinde getirmesiyle insanı diğer insanlardan ayıran bir değerdir. Kant'a göre yüce insanın duyusal büyük ve kuvvetli olanın karşısında aklın sonsuzluk idesini kazanması ve duyusal yüceyi ezerek ahlakî ve estetik hazzı yakalaması demektir. Bach'ın Toccato'su veya İtrî'nin Tekbir'i ya da Ayasofya klasik dönemin güzeli aşan ve ancak yüce diye değerlendirilebilecek eserleridir (Tunalı, 2020:138-139). Ulu sanat eserleri görkem ve ihtişam duygusuyla birlikte derin bir hayranlık ve huşu duygusu uyandırır. Ulvî olanın verdiği duygu muazzam bir kudretin telkinini barındıran estetik bir heyecanı dile getirerek sahibini sonsuzla buluşturur. Yüce ve ulvî olanın tecrübesi nihayetinde Allah'ın cemal ve celâl sıfatlarının birbiriyle olan ilişkisinin estetik anlamda tecrübe edilmesidir (Koç, 2021:89). Nef'î sanat ve estetikte yüce kavramını dile getirmiş, yüceden beslenmiş ve şiirlerini yüce denizde boyayarak yüce bir cevher hâline getirmiştir. Klasik dönemin şairi olarak Nef'î de ulvî, vâlâ ve kudsî kavramlarıyla şiirde güzeli aşan bir heybet ve ihtişama işaret etmektedir.

Cevher-i ulvî/vâlâ ve *nijad-ı kudsî* gibi lafızlar sözün kaynağı veya Nef'î'nin yüce ve mutlak cevhere muttasıl olmasıyla alakalıdır. Varlığın zorunlu ve mümkün olarak tasnif edilmesi Fârâbî'nin estetik düşüncesinde zorunlu varlığa ait olan güzellik ve mümkün varlığa ait olan güzellik olarak ikili bir tasnife kapı aralar. Bu nedenle güzelliğin iki çeşidinden söz edilebilir:

1. Sebebe-sebepli ayrımından hareketle varlığı gibi güzelliği de kendisinden olan ve bir sebebe ihtiyaç duymayan İlk Sebebe'nin güzelliği.

2. Var olmak için zorunlu varlığa ihtiyaç duyduğu gibi güzelliği de kendinde olmayıp cemal, beha ve ziyne sahibi İlk Sebebe'nin varlığı nedeniyle güzel olan mümkün varlığın güzelliği.

Buna göre âlem, varlığını zorunlu varlıktan veya varlığın kozmolojik ilk ilkesinden aldığı gibi güzelliğini de İlk Sebebe'ten almıştır. (Taşkent, 2012:77). İbn Arabî'ye göre bir şeyin hakikati istidadını, istidadı ise tecelliyi kabul düzeyini belirlemektedir (Chittick, 2018:127). Allah lütfunu sınırlandırmaz fakat mazhar ışığı istidadı ölçüsünde alır (İbn Arabî, 2023: c.2, 370). Nef'î ışığı almada gösterdiği istidadını ısrarla vurgulamakta ve şiirinin kaynağını vahiy ve ilham, Hakk'ın sırları ve vâridât-ı gayb olarak göstermektedir (Yiğit, 2021:2282). Zorunlu varlığın tecellisi ile gönlüne gelen gayb elçilerinden beslenen Nef'î'nin şiiri güzellik ve ihtişamını da bizatihi cemal, beha ve ziyne sahibi olan İlk Sebebe'ten almaktadır. O'nun Cemal'i bütün güzellikleri artırmaktadır. Bu nedenle Nef'î'nin sözü ulvî ve kutsaldır. Kaynağı itibarıyla güzellik, parlaklık ve ihtişam sahibidir. Buradaki ulvîlik "kûn" emrinden dolayı hem sözün tabiatından hem de şiir söz konusu olduğunda sahibinden ileri gelmektedir. Nef'î'ye göre şiir müstakil olarak zaten kutsal ve yüce, inci gibi değerlidir. Nef'î'nin gönlünden şiire aksetmesi ise sözün beha ve kıymetini artırmakta, şairin istidadı ve şiirini besleyen kaynaklardan dolayı yüceliğine yücelik katmaktadır. Ulvî ve kutsal bir sözü vücuda getirmekse kolay değildir. İkinci beyitte şair gönlünü mücevher ocaklarının çıkarıldığı madene benzetir ve gönlünden diline akseden sözleri, dağın derinlerinden çıkarılan inci ve mücevher gibi meşakkatli ve değerlidir. Üçüncü beyitte görüleceği üzere Nef'î sözü mana denizinden çıkarılan bir inci olarak telakki etmektedir. Şaire göre gönül deryasından hazineler çıkarmak, bu hazineyi idrak ve izah edebilmek herkesin başarabileceği bir iş değildir. Dolayısıyla böyle bir söz işitenlerin kulağında inci, şairin gönül dağının eteklerinde bir inci hazinesidir.

Ne cevâhir dizeyim silk-i senâna göresin

Ki ede şaşaaşı çarh-ı dü rengi yek reng (K. 37/34)

[*Methinin ipine ne mücevherler dizeyim göresin ki (mücevherlerin) parıltısı feleğin iki rengini tek renker.*]

Olur yine kıymette ziyâde bu kasidem

Bir rişteye cem olsa dürr ü gevher-i âlem (K. 23/39)

[*Âlemin bütün inci ve mücevheri bir ipte toplansa da bu kasidem kıymette yine ziyade olur.*]

Sözümün her biri bir gevher-i zî-kıymettir

Ki bahâsın çekemez keffe-i mîzân-ı felek (K. 24/48)

[*Sözümün her biri kıymetli bir mücevherdir ki feleğin terazinin kefesi (dahi) kıymetini çekemez.*]

Olsa pür gevher-i esrâr-ı maânî âlem

Sen yine anı dil-i Nefî-i şeydâya değış (G. 68/5)

[*Bütün âlem mana sırlarının incileriyle dolsa da sen onu yine Nef'î-i şeydânın gönlüne değış.*]

Yukarıdaki beyitlerde Nefî şairlik tabiatını ve şiirlerini beha ve ihtişamla nitelendirir. Şair ilk beyitte Vezriazam Ali Paşa'yı methetmek için sarf ettiği söz incilerinin parlaklık ve göz kamaştırıcı nitelikte olduğunu mübalağalı bir şekilde dile getirir. Vezire en parlak inci ve mücevherleri Nefî sunmuştur. Şair söz incilerini bir ipe dizdiğinde bu inci ve mücevherlerin parıltıları feleği tek renk hâline getirir. Nefî burada bir anlamda şiirlerinin göz kamaştırıcı olmasından dolayı varlığın müşahade edilemeyeceğini ifade eder. İki rengin tek renk hâline gelmesi tabirinde vahdete işaretler şair, methiye vesilesiyle memduha ve okuyucuya ikilikten geçip hakikati göstermek gayesindedir. Parlaklık ve ihtişam aynı zamanda şiirin kıymetini belirlemektedir. Âlemin bütün inci ve mücevherleri bir ipe dizilse Nefî'nin kasidesi kıymette yine ziyade olur. Onun şiirlerinin her biri kıymetli bir mücevherdir, feleğin bütün mizan ve terazileri onun baha ve kıymetini çekmeye güç yetiremez. Bu nedenle Nefî, sufiye hitaben söylediği gazelinde bütün âlemin mana sırlarının incileriyle dolması hâlinde bile sufiden bütün bu incileri kendi gönlüne değişmesini ister. Burada güzelliğin yetkinlikle ilişkisine değinmek gerekir. Tanrı mahza hayr ve mükemmeldir. Bu nedenle “zorunlu mutlak güzellik” sahibi iyilik ve mükemmellikte zorunlu olarak nitelenen güzeldir. Güzellik, parlaklık ve ihtişam zorunlu varlığın kendi cevherine aittir. Mümkün güzeller ise mükemmel ve hayr-ı mahz niteliğine sahip değildir (Taşkent, 2012:76-78). Âlem, mümkün varlık olması hasebiyle “mahza hayr” ve kemal sahibi bir güzel değildir. Fakat Nefî'nin şiiri zorunlu varlığın feyziyle “bilâ-vâsita”² beslenir. Allah'ın boyasına boyanarak fânî hüviyetini yitirir ve zorunlu mutlak güzelin güzelliğine katılır. Böyle bir mücevherin kıymetini ise feleğin terazisi çekmeye kadir değildir. Nefî'nin şiiri yetkinlik/kemal mertebesinde olmasından dolayı onun güzellik, parlaklık ve ihtişamı âlem/mümkün güzelin güzelliğinden ziyâdededir.

Sanırım kendimi bir hâce-i sâhib-i cevher

Aldığımca elime kilik-i güher-efşânı (K. 3/47)

[İnci saçan kalemi elime aldığımca kendimi cevher sahibi bir hâce zannederim.]

Bin genc-i güher olsa pinhân nola sînemde

İşretgede-i tabım vîrâne değil mi yâ (G. 6/4)

[Gönlümde bin inci hazinesi gizlense ne olur, tabiatımın işrethanesi ıssız değil mi?]

Yukarıdaki beyitte kalemi inci saçan olarak niteleyen Nefî, kendisini de cevher sahibi bir hâce olarak tanımlar. Nefî'ye göre bir şairin tabiatı kıymetli taşlar, inciler barındıran bir hazine olmalıdır. Güzellik, parlaklık ve ihtişam sahibi bir tabiat özünde barındırdığı bu mücevheratı da âleme saçmalıdır. Hâce lafzından hareketle Nefî'ye göre, usta bir şairin yeni şairler yetiştirmede kendisini sorumlu hissetmesi veya genç şairlerin usta şairlerin şiirlerini talim etmekle yetiştiklerinin idrakinde olması gerektiği de söylenebilir. *Hâce-i sâhib-i cevher* yetkinlik veya kemali işaret etmektedir. Öte yandan Nefî'nin kendisini kalemi eline alınca cevher sahibi bir hâce sanması şairde şiirle meşgul olduğu anlarda meydana gelen idrak farklılığına işaret etmektedir. Nefî, kalemi eline aldığı yaratmayı sağlayan yoğun duygulanım, derin duygu ve hayaller, ilham ve kemal de kendisine eşlik etmektedir. Dolayısıyla Nefî'ye göre kemale ulaşmış bir şair, cevher sahibi bir hâce gibidir. Hâcenin sözleri de inci ve mücevher mesabesindedir. Şair

² Nefî Sultan Ahmed Han için söylediği kasidenin matla beytinde sözün idrak sahibi bir tabiatla bilâ-vâsita meydana gelmesi gerektiğini kasidenin ikinci beytinde de böyle bir sözün ancak vahiy ya da ilham olabileceğini belirtir:

Sühen oldur ki bilâ-vâsita-i tab-ı selîm

Ola makbûl-ı dil-i nâdiresencân-ı fehîm

Yanî yâ vahy ola mazmûnu anın yâ ilhâm

Bunu fasl etmede ahbâb edeler bahs-i azîm (K 7/1-2).

burada şiirlerinin kemalle gelen parlaklık ve ihtişamına ayrıca kıymetine değinmektedir. Bu kadar kıymetli incilerin şairin gönlünde gizlenmesi ise garip değildir. Çünkü Nef'î'nin işret yeri gibi olan tabiatı virane ve ıssızdır. Şairin gönlünde masiva yok olup gönlü harap ve virane olduğunda orada binlerce mana incisi gizlenir.

Ol nâzım-ı leâlî i nazmım ki şiirim

Reşki cemâda tab-ı cevâhir-feşân verir (K. 4/5)

[İnciler saçan bir şairim ki cansız varlığa şiirim kiskançlığı cevherler saçan bir tabiat verir.]

Bu şîve-i güftârına bu şiir-i manâ-dârına

Bu nazm-ı gevher-bârına reşk eyler erbâb-ı sühen (G. 110/7)

[Bu sözlerinin şivesine, bu manalarla ve incilerle yüklü şiirine söz erbabı kıskaçlık eder.]

Şiir sanatında kemali yakalayan şair, tabiatını inci saçan olarak niteler. Klasik edebiyatın temel fahriye düzleminde şair, şiirlerini inci ve mücevher olarak telakki eder ve maden ocaklarına dönüşmesi muhtemel cansız taş ve topraktan üstün tutar. Maden yataklarının kiskançlığından söz ederek teşhis sanatına başvuran Nef'î, şiirlerine yönelik kiskançlığın taş ve toprakta bir tabiat değişimine sebep olacağını bildirir. Nef'î'nin şiirleri inci ve mücevher gibi ışıltılı, parlak ve ihtişamlıdır. Cansız taş ve topraklar dahi o şiiri işittiğinde kiskançlık duyar ve maden ocaklarına dönüşerek mücevher üretecek bir tabiata yükselir. Şair burada şiirlerindeki parlaklık ve ihtişamı mübalağalı bir dille ifade eder. Bir başka açıdan cansız varlık, kiskançlık duymasından hareketle Nef'î'nin şiir sanatındaki rakipleri olarak da yorumlanabilir. Yetkin manada şiir söyleyemeyen fakat Nef'î'nin şiirlerine kiskançlık duyan şairler onun şiirlerini işittiklerinde “yetkin şiir” örneğini görerek tabiat değişimine uğrarlar ve bir anlamda şairlik kaabiliyeti kazanırlar. İkinci beyitte şiir sanatındaki rakiplerinin kiskançlık duymasını açık bir şekilde dile getiren Nef'î, manalarla yüklü işveli sözlerini incilerle yüklü, parıltılı ve görkemli şiirler olarak tanımlar. Dolayısıyla Nef'î'ye göre kâmil bir şiir parıltılı ve ihtişamlı, okuyucunun tabiatını değiştirip dönüştüren ve gönle hoşluk veren bir etkiye sahiptir. Yukarıda hâce lafzından hareketle de değindiğimiz gibi Nef'î, yetkin şiirin insan tabiatının ve diğer şairler üzerindeki tesirinin idrakinde olarak şiiri bir anlamda “okul” veya “ta’lim ve terbiye” vesilesi olarak görmektedir. Yetkin bir şiir, insanın tabiatını eğitmekte ve ince hayaller, derin duyular kazanmasını sağlayarak onu cevâhir-feşân yani mücevherler saçan bir tabiata dönüştürmektedir. Dolayısıyla Nef'î'nin şiirlerinde ilk bakışta mübalağalı bir fahriye olarak görülen ifadeler biraz da şiirin -tabiatı ve işlevleriyle alakalı olarak- kıymetine yönelik değerlendirmelerdir.

Bir dânesini gevher-i silk-i kelâmının

Mahsûl-ı bahr u kâna veren râygân verir (K. 4/8)

[Sözlerimin ipine dizilmiş inci ve mücevherin bir tanesini mücevher ocağının ve denizin (tüm) mahsulüne (karşılık) veren, ucuza vermiş olur.]

Girdi miftâh-ı der-i genc-i maâni elime

Âleme bezl-i güher cylesem itlâf değil (G. 81/4)

[Mana hazinesinin kapısının anahtarı elime geçti. Bütün âleme inciler saçsam bu, (incileri) heder etmek değildir.]

Nef'î şiiri üstün bir mevkide konumlandırınca kendi şiirlerini de bir ipe özenle dizilmiş mücevherler gibi telakki eder. Böyle bir şiiri maden ocaklarının ve denizin mahsulüne verense ucuza vermiş olur. Mahsûl-i bahr u kân maden ocaklarından çıkarılan mücevherler ve denizden çıkarılan incidir. Nef'î'nin şiirleri maden ocaklarından çıkarılan inci ve mücevherlere karşılık

olarak verildiğinde ucuza verilmiş olmakla şair şiirlerini inci ve mücevherlerden daha üstün ve değerli olarak telakki etmektedir. Nef'î, ikinci beyitte görüleceği üzere bu kutsal inci ve mücevherlerini âleme saçtığı anda elindeki hazineleri helak etmiş gibi hissetmemektedir. Şair sahip olduğu inci ve mücevherleri veya şiirde gösterdiği ilim ve irfanı, âleme izhar etmekten çekinmeyerek cömertçe dağıtır. Çünkü mana hazinelerinin anahtarı Nef'î'nin ellerindedir.

3. Nef'î'nin İhtişamı ve Hami

Nef'î'nin kasideleri haminin şiir ve şair üzerindeki etkilerini görmemiz ve Nef'î ile hami arasındaki ilişkileri tetkik edebilmemiz açısından önemli kaynaklardır. Nef'î'nin şiirinin ihtişam ve parlaklık kazanmasında ve onun inci ve mücevher hâline gelmesinde kasidenin sunulduğu memduh önemli bir unsurdur. Şair, şiirlerindeki revnak ve ihtişamı memduhunun revnak ve ihtişamıyla ilişkilendirir. Aşağıdaki beyitler Nef'î'nin veziriazam Nasuh Paşa'ya sunduğu kasidedendir:

Yalınız kevkeb-i bahtımda değil lutfun ile

Etti tabımda vü nazmımda terakkî îcâb (K. 31/50)

[*Senin lütfunla sadece bahtımın yıldızında değil, tabiatımda ve şiirimde de ilerleme icap etti.*]

Bahr-ı tabım nem-i ebr-i kereminle pür dürr

Silk-i nazmım güher-i medhin ile ziyet-yâb (K. 31/51)

[*Tabiatımın denizi kerem bulutunun nemiyle incilerle dolu, şiir ipim methinin incileriyle ziyet bulmuştur.*]

Nef'î hem talihinin hem de tabiatındaki ve şiirlerinde ilerleme ve gelişmelerin sebebi olarak paşanın lütuflarını göstermektedir. İkinci beyitte ise şair, paşanın kerem bulutlarının nemiyle tabiatının bütünüyle inci ve mücevherlerle dolduğunu şiirlerinin ise paşanın methiyle süslenmiş ve bir ipe dizilmiş inciler gibi olduğunu ifade eder. Şair *terakkî* lafzıyla şiirdeki ilerleme ve yükselmesini paşanın himmetine bağlamakla birlikte *îcâb* lafzıyla himmet karşısında yükseliş ve ilerlemenin aslında bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir. Burada şairlerin, devlet adamlarının kerem ve lütufları karşısında yüklendikleri “üretim zorunluluğuna” işaret eden Nef'î'ye göre üretmeyi başaran bir şairin yaratılışı inci ve mücevherle dolup şiirleri de memduhu methetmenin incileriyle süslenir. Şair memduhunun şiir ve şair üzerindeki tesirini veziriazam Murad Paşa'ya sunduğu kasidenin aşağıdaki beyitlerinde de dile getirir.

Tabım ki bâd-ı cezbe-i medhinle dembedem

Bir bahr-ı pür huruş-ı leâlîfeşân olur (K. 28/61)

[*Yaratılışım, senin methetmenin cezbisinin rüzgârıyla her an inciler saçan coşkun bir deniz gibidir.*]

Her gevher-i nefis ki andan zuhûr eder

Ârayış-i hazâin-i kevn ü mekân olur (K. 28/62)

[*Bütün nefis inciler ondan meydana gelir ve kevn ü mekân âleminin hazinelerinin süsü olur.*]

Nef'î, inciler saçan bir tabiata sahip olmasında memduhunun methinin cazibeli rüzgârını sebep olarak gösterir. Memduhunun cezbisinin rüzgârıyla şairin tabiatı inciler saçan coşkun bir denize dönüşür. Her nefis inci, memduhunun methinden meydana gelir ve bu inciler âlemin hazinelerini süsler. Nef'î, burada bir şairin inci ve mücevherler gibi güzel, estetik ve parlak şiirler yazabilmesi için haminin desteğinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. Şair hamiden yeterli desteği gördüğünde ise şairin nefis inci ve mücevherleri âlemin hazinelerini süslemekle memduhunun methini âleme izhar eder. Osmanlı Devleti'nde görülen hamilik sisteminde şair ve hami arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bu sistemde sanatçı, haminin terbiyet ve korumasıyla

şöhret bulup hayatını idame ettirirken hami de devletin ihtişamı, yüksek kültürün teşvikçisi ve isminin övgüyle zikredilmesi gibi çeşitli kazançlara sahip olmaktadır.³ Nefî bu karşılıklı etkileşimi ve kazancın tek taraflı olmadığını vurgulamaktadır. Şairin inciler saçan bir cevhere dönüşmesi ve veziriazamın methiyle meydana gelecek incilerin, âlemin hazinelerini süslemesi veya Murad Paşa'nın isminin övgüyle zikredilmesi memduhun kaside kabulüne bağlıdır. Yeryüzündeki her meta gibi sanatın da bir alıcısı olmak durumundadır. Ancak sanat söz konusu olduğunda meta ve alıcı kavramları salt maddi bir alışveriş içermemektedir. Meta, kıymet ve alıcı veya Nefî'nin kavramlarıyla *gevher/cevher*, *bahâ* ve *zamân-ı devlet (şâh-ı kerem)* aşağıdaki beyitlerde görüleceği üzere maddi kazançlardan ve itibar endişelerinden çok daha fazlasını ifade etmektedir.

Ey şâh-ı kerem-pîşe ki fikr-i nem-i lutfun

Bahr-ı sühene mâye-i feyz-i cereyandır (K. 9/47)

[*Ey kerem sanatının şâhi, lütfunun neminin fikri, söz denizine cereyan eden feyzin mayasıdır.*]

Seyyâre değil her biri bir cevher-i ulvî

Ki ana bahâ mâhasal-i kevn ü mekândır (K. 9/49)

[*Yıldız değil her biri ulvî bir cevherdir ki ona kıymet ancak bütün âlemdir.*]

Nefî, Sultan Ahmed Han'a sunduğu ırdıyye kasidesinde hayalini bahr-i revan olarak tanımlar. Hükümdarın lüfunun fikirleri söz denizine akıp giden feyzin mayasıdır. Bu feyiz ile şairin hayali de akıp giden coşkun bir denizdir. Nefî şiir söyleme kabiliyetini ifade eden gönlünü ve zihnini coşkun ve uçsuz bucaksız bir denize teşbih etmekte bu denizin mayalanma veya hareketlenme sebebi olarak da hükümdarın methinin feyzini göstermektedir. Şairin cevlan eden bir deniz gibi olan hayali ne sıradan bir maden ne de bir yıldızdır. Onun hayali ancak yüce bir cevherdir. Nefî'nin şiirlerinin kıymeti bütün kevn ü mekân âlemidir. Hayal, Nefî'nin şiirlerinde önemli bir kaynaktır. Yukarıdaki beyitte şair bu hayali harekete geçiren unsur olarak hükümdarın lütuflarını göstermektedir. Hükümdarın takdir ve beğenisi ve şaire göstereceği hamilik, şairin şiir söylemesinde tetikleyici bir unsur olarak görülmektedir. Nefî'nin buradaki kaygısı yalnızca hamilik meselesi ve maddi kaygılar değil, aynı zamanda estetik nesnenin estetik beğeni sahibi bir özne tarafından takdir ve kıymetinin teslim edilmesi kaygısıdır. Bir sanatın izleyicisi ve alıcısı olmadığında varlığı ve yokluğu eşit hâle gelmektedir (Timuçin, 2017:16). Oysa yaratmanın verdiği ızdırap ve gerilim estetik beğeni ve takdir sonucunda hazza dönüşmektedir. Buradan hareketle Nefî'ye göre hükümdarın veya şairleri himaye edecek merciin sanatsal bir yapıtı veya edebî kıymeti haiz bir şiiri takdir edebilecek estetik zevk ve beğeniye sahip olması gerekir. Hükümdarın sanat eseri karşısında göstereceği tenkit ve takdir ise şairler için yaratmaya yönlendiren itici bir güç hâline gelmektedir. Çünkü Nefî'ye göre keremli hükümdarın lütuflarının uyandıracağı fikirler söz denizinde cereyan eden feyzin mayasıdır. *Mâye-i feyz* şairde sanatsal yaratımı sağlayan itici unsur demektir. Dolayısıyla Nefî şiirleri için estetik haz ve beğeniye sahip bir takdir mercii aramakta ve bu merci tarafından algılanıp anlaşıldığında da yaratmaya yönelik gayreti artmaktadır. Bu merci dönemin hükümdarı Sultan Ahmet Han'dır. Nefî Sultan Ahmet Han'a hükümdarın/takdir mercii'nin ülkedeki sanatsal faaliyetlere olan tesirini hatırlatarak sistemin çok yönlü işlevine dikkat çekmektedir. Şair, devletin ve hükümdarın sanat ve şiir karşısındaki etkisini Şeyhülislam Muhammed Efendi'nin methi için söylediği kasidenin aşağıdaki beytinde de dile getirmektedir:

³ Şâir ve Hami hakkında geniş bilgi için bk. (İşinsu Durmuş, 2021); (İnalcık, 2003).

Hüner dünyâ değer bir gevher-i pür kadr ü kıymettir
Zamân-ı devletindir bu metâm rûz-ı bâzârı (K. 49/52)

[*Hüner, dünyaya değer bütünüyle kıymetli bir mücevherdir. Bu mücevherin alıcısı (takdir edecek mecrası) senin devletinin zamanıdır.*]

Meclis-i ikbâline geldim güher-pâş olmağa
Cevherîyim bu gazel zîb-i dükkânımdır benim (K. 12/32)

[*Talih ve baht açıklığı (veren) meclisine inci saçmaya geldim. Mücevherciyim, bu gazel de benim dükkânımın süsüdür.*]

Bezm-i şehe bu nazm ile olsan güherefşân
Güyâ ki gülistâna düşer şebnem-i nevrûz (G. 53/6)

[*Şahın meclisine bu şiir ile inciler saçsan, sanki gül bahçesine nevrurun çiğ taneleri düşmüş gibi olur.*]

Bir güherdir söz ana himmet-i şehdir kıymet
Ne revâ böyle metâm çekile husrânı (K. 3/44)

[*Söz bir incidir ki ona şahın himmeti kıymettir. Böyle bir metanın hüsrânının çekilmesi reva değildir.*]

Nef'î'ye göre hüner veya daha özel anlamıyla şairlik istidadı başlı başına kıymetli bir hazinedir. Şairin bu hazineyi satabileceği tek merci ise devlet veya devlet ricalidir. Bu beyitte Nef'î'nin yaratmanın yanında yaşadığı bir başka sancıdan söz etmek gerekir ki o da sanat yapıtı veya şairin kendi şiirleri karşısında estetik beğeni sahibi estetik bir özne bulamayışıdır. Şair bu arzusunu burada çok daha açık bir şekilde dile getirir. Nef'î kendi şiirlerinin kıymetinin farkında olmakla birlikte bu kıymetin fark edilip takdir edilmesini beklemektedir. Estetik yargının sonucu nesneye değer yüklemektir (Soykan, 2015:57). Nef'î kendi şiirleri karşısında estetik tavır alabilecek bir merciin esere yükleyeceği değer, sanat eseri için aslında bir zorunluluk olduğunu dile getirir. Estetik öznen estetik bir tavırla değer yüklemesi istenen eser veya Nef'î'nin mücevherleri sıradan bir nesne değil, dünyaya değer bir kıymettir. Nef'î burada kendi şiirinin kıymetinden bahsetmekle birlikte genel anlamda hünerin yani sanatsal yaratma kabiliyetinin kıymetinden de bahsetmektedir. Böyle bir kabiliyet, estetik özneye muhtaçtır. İkinci beyitte görüldüğü üzere Nef'î, kendisini hükümdarın meclisinde inci saçan bir mücevherci, Sultan Osman Han'ın meclisini de talih ve baht açıklığını veren bir meclis olarak tanımlar. Hayal âleminde toplayıp biriktirdiği inci ve mücevherleri de hükümdarın meclisinde sunar ve şiirlerini dinleyenler tarafından göreceği takdir ve kıymeti arzu eder. Cevherin kıymetini mücevherci (hami) bilebileceği gibi cevher mesabesindeki bir şiir de ancak Nef'î ile mümkündür. Şair nevrüz redifli gazelinde Sultan Murad'ın meclisine şiirleriyle inci saçsa sanki gül bahçesine nevrurun çiğ damlası düşer. Hükümdarın meclisini gül bahçesine teşbih eden şair, şiirlerini bu gül bahçesini süsleyen çiğ damlaları ve mücevherlere benzetir. Söz, böyle değerli ve ihtişamlı bir mücevher mesabesinde olduğunda ona kıymet verecek olan şahın himmetidir. Mücevher gibi değerli bir metanın veya Nef'î'nin inci gibi olan şiirlerinin hüsrânının çekmek ise reva değildir. Nef'î'nin memduhun beğenisine sunduğu şiirlerinin kıymeti hakkında hiçbir şüphesi bulunmamaktadır. Nef'î'nin şiirlerini besleyen hayalinin her biri yıldız gibi hatta yıldız değil ulvî bir cevherdir. Nef'î daha önceki beyitte seyyare değil *cevher-i ulvî* nitelemesiyle şiirlerini yıldızlardan daha parlak, görkemli ve yüce tasavvur etmekte bu ihtişamıyla da âlemin içindekilerden değerli bulunmaktadır. Böyle bir şiirin bahası ancak bütün kevn ü mekândır. Denilebilir ki Nef'î'ye göre “güzel”i tasdik ve takdir etmek hami için güzelin tabiatından doğan bir zorunluluktur.

Benim ol zerger-i kâmil ki bugün fennimde

Sözlerim gevheridir zîver-i dükkân-ı sühen (K. 60/39)

[Bugün şiir sanatında kâmil mücevherci benim ki sözlerim söz dükkânını süsleyen bir incidir.]

Ulvî ve yüce olanın duygusu muazzam bir kudreti telkin etmesiyle insana acziyetini hatırlatır aynı zamanda kemalin, göz alıcılığın ve azametinin idrak edilmesi insana büyük bir haz yaşatır. İslam estetik ve güzellik anlayışında güç, kudret ve azamet gibi duyguları insana yaşatan bütün yücelik ve ihtişam, kemal anlamına gelmektedir (Koç, 2021:89). Nef'î'nin daha önceki beyitlerde şiirlerini ulvî ve kutsal bir cevher olarak nitelemesi ve beslendiği kaynaklar da göz önünde bulundurulduğunda şair bir anlamda şiirini kâmil olarak nitelemektedir. Yukarıdaki beyitte şair bu düşüncesini açıkça dile getirir ve kendisini kâmil bir mücevherci olarak tanımlar. Kâmil lafzından hareketle denilebilir ki Nef'î'ye göre şair mükemmeli arayarak kendi üstün varlığına kavuşmalı ve şiirleri kemal derecesinde olmalıdır. Dolayısıyla Nef'î'nin ontoloji ve estetik değerler arasında bir mahiyet birliği kurduğu söylenebilir. Şiiri söz dükkânı ve sözlerini de bu dükkânı süsleyen bir inci olarak tasavvur eden Nef'î, *dükkân-ı sühen*, *rûz-ı bâzâr* veya *zîb-i dükkân* lafızlarından hareketle şiir ve söz vasıtasıyla meydana gelen bir alışveriş ve kazanca işaret etmektedir. Şiir bir anlamda satılması gereken bir metadır. Ancak bu meta yalnızca hamilik geleneğinin getireceği maddi kazançları sağlayan bir unsur değil; şairde üretme, takdir, beğenilme ve bunlarla birlikte “anlaşılmı” duygusunu da karşılayan, bir başka ifadeyle yaratma ve kendini gerçekleştirme noktasında şairde itminan duygusunu oluşturan bir unsurdur. Memduhun güzellik, revnak ve ihtişamı başlıklı kısımda yer alan ve Nef'î'nin Sultan Murad Han için söylediği kasidenin ilgili beytinde de şair, *dükkân-ı felek* lafzını kullanır. Hükümdarın bir hamisi olamayacağına göre şairlerin şiirlerine yönelik kazanca işaret eden nitelemeleri şiir dolayısıyla gelecek maddi kazançların Nef'î açısından temel hedef olmadığını göstermektedir. Nef'î, hamiden gelecek kazancı fazla önemsemeyen ve sonucu ne olursa olsun düşüncelerini söylemekten çekinmeyen asil ruhlu bir şairdir (Uçak, 2020:99). Nef'î, aşağıdaki beyitlerinde inci ve mücevher gibi ihtişamlı ve kemale ulaşmış şiirlerini vücûda getirmede haminin tesirine ve şairin de hami üzerindeki yegâne gücü olan lisan kılıcına değinir:

Dilim endîşe-i medhinle bir deryâ-yı pür gevher

Ana tîg-i zebânım sanki bir mevc-i mücevherdir (K. 19/35)

[Gönlüm senin methinin düşüncesiyle incilerle dolu bir deryadır. Ona lisanımın kılıcı sanki bir mücevher dalgasıdır.]

Ey safder-i Cem-kevkebe ki cevher-i medhin

Pîrâye-i şemşîr-i zebân-ı şuarâdır (K. 33/37)

[Ey Cem kevkebeli yiğit savaşçı, methinin cevheri, şairlerin lisanının kılıcının ziynetidir.]

Ol cevher ile teşne-i sertîz-i zebânım

Bir tîg-i celî pertev-i hurşîd-i ziyâdır (K. 33/38)

[O cevher ile sivri dilimin hançeri parıltısını güneşin ışığından (alan) parlak bir kılıçtır.]

Yukarıda birinci beyitte Sultan Murad Han'ın şehzadelerine övgüden sonra sözü padişaha getiren Nef'î, gönlünü hükümdarın methetmenin tefekkürüyle incilerle dolu bir derya gibi tasavvur eder. *Tîg-i zebân* ifadesiyle dilinin keskinliğine vurgu yapan şair, lisanının kılıcını da mücevher dalgası olarak niteler. Diğer beyitte ise Nef'î, kevkebe sahibi Cem'in yiğit savaşçısı olarak nitelediği veziriazam Muhammed Paşa'yı methetmenin cevherini, şairlerin lisanının kılıcının süsü olarak tanımlar. Hükümdarlık alameti olan kevkebe ile şair hükümdarı meşhur İran hükümdarı Cem'e

Muhammed Paşa'yı ise hükümdarın safları yaran yiğit bir savaşçısına benzetmektedir. Efsaneye göre İran hükümdarlarından olan Cem'in tahtı mücevherlerle süslü, kaftanı mücevher işlemelidir. İslam edebiyatlarında iktidar ve ululuk sembolüdür (Pala, 2010:86-87). Nefî devleti ve devletin ilgili makamlarında bulunması gereken kişileri cemal, beha ve ziyne ile nitelemekte, devleti daima parlaklık ve ihtişamla birlikte düşünmektedir. Revnak ve ihtişama sahip devlet ricalinin methi de şairlerin kılıçlarını süsleyen bir mücevher, Nefî'nin dilinde parıltısını güneşten alan parlak bir kılıçtır. Dolayısıyla şair devlet ricalini güneş gibi tasavvur etmekte devlet ricalinin methini de şairin söz kılıcını aydınlatıp parlatan bir ışık kaynağı olarak görmektedir. Şair değerli taş anlamında cevherin kılıç kabzalarını süslemesi geleneğine de telmihte bulunur ve şiir sanatını bir dava ve harp olarak, şairlerin dilini de kılıç olarak tasavvur eder. Savaşçıların kılıçlarını mücevherler süslediği gibi şairlerin kılıcı olan sözlerini de memduhun kıymetli bir cevher olan methi süslemektedir. Nefî bu beyitlerde şiirindeki parlaklık ve ihtişamı memduhun methiyle ilişkilendirerek şair ve hami arasında karşılıklı bir ilişkiden söz eder. Nefî'nin şiirleri sanki bir ayna gibi memduhu yansıtmaktadır. Memduhtan beklenen "terbiyet" gerçekleşmediğinde şairin görkemli manalarla süslediği dili keskin bir kılıca dönüşmektedir. *Tiğ-i zebân, şemşir-i zebân* ve *teşne-i sertîz-i zebân* aynı zamanda şairin hamiye karşı elinde bulundurduğu etkili bir silahtır. Kasideler yalnızca övgü değil yöneticiye ideal olanı göstermesi bakımından aynı zamanda nasihat ve tenkit aracıdır (Işınsu Durmuş, 2021:206). Zaten Nefî hicivleriyle ünlü bir şairdir. Divan'ında on yedişer defa kullandığı *tiğ-i zebân* ve *şemşir-i zebân* ifadeleriyle Nefî, hakkında yapılan suçlama ve çekemezliliklerin kimi zaman sarayda ve diğer bazı edebî çevrelerde yankı bulması sonucu maruz kaldığı sıkıntılardan dolayı hicve başvurur (Çalışkan, 2014:403). Dolayısıyla Nefî, dilinin memduhun revnak ve ihtişamıyla süslendiğini veya haminin emrinde olduğunu ifade eder. Fakat aynı zamanda şiir, hami ve rakipleri karşısında keskin bir kılıç olarak şairin elinde bulundurduğu önemli ve tek güçtür.

Sonuç

Bu çalışmada Nefî'nin mücevher anlamında cevher mefhumunu gevher tabiriyle birlikte ve felsefi anlamının dışında cemal, beha ve ziyneyi ifade etmek için estetik söylemler etrafında kullanımı ele alınmıştır. Cevheri estetik ve güzelliğin konusu hâline getiren Nefî, memduhun ve kendisinin güzellik, parlaklık ve ihtişamını (cemal, beha ve ziyne) değerli taş anlamında cevher kavramı üzerinden işlemiştir. Nefî memduha ve kendi şiirine yönelik nitelendirmelerinde cevheri salt övgü ve övünme vesilesi olarak ele almamış, memduhu ve kendi şiirlerini niçin mücevherlerle vasıflandırdığının gerekçelerini de okuyucuya bildirerek ulaşılması gereken yetkinliğe işaret etmiştir. Cevheri zengin anlam örgüleri etrafında kullanan şair, şiirlerini inci ve mücevherle süsleyerek muhatabı üzerinde sözün tesirini artırmayı da amaçlamıştır.

Nefî cevher/gevheri değerli taş, inci ve mücevher anlamıyla kullanarak memduhun tabiatını ve sahip olduğu özellikleri güzellik, parlaklık ve ihtişamla nitelendirir. Devlet ricaline yönelik kasidelerinde Nefî'ye göre ideal devlet adamı kendi mükemmelliğine kavuşarak cemal, beha ve ziyne sahibi olmalıdır. Güzellik ve ihtişamı söz konusu ederken Nefî devletteki düzen ve adaleti vurgulayarak "güzel" ve "iyi"yi bir anlamda eş değer kabul etmektedir. Hükümdarlar nezdinde devletin heybet ve ihtişamını da okuyucuya hissettiren Nefî, devleti ve devlet adamlarını daima güzellik, parlaklık ve ihtişamla ilişkilendirerek devlet ricalinin bu ihtişama ulaşması gerektiği düşüncesindedir.

Nefî'nin cevherle ilişkilendirdiği bir başka unsur şairlik tabiatı ve şiirleridir. Şair inci ve mücevher olarak telakki ettiği şiirlerini güzellik, parlaklık ve ihtişamla niteler. Nefî cevheri; *ulvî*, *vâlâ* ve *kudî* kavramlarıyla ilişkilendirerek şiirde güzeli aşan bir heybet ve ihtişama işaret eder

ve şiiri, yüce ve kutsal bir cevher olarak değerlendirir. Nef'î'ye göre cemal, beha ve ziyne aynı zamanda şiirin yetkin ve kâmil olması demektir. Bu nenenle şair estetik değerlerle ontolojik değerler veya “güzel” ve “kâmil” arasında bir mahiyet birliği de kurmaktadır. Kâmil bir şair, *hâce-i sâhib-i cevher* olarak şiirleriyle insanın tabiatını eğitir. Onun ince hayaller, derin duyular kazanmasını sağlayarak *cevâhir-feşân* yani mücevherler saçan bir tabiatın sahibi olmasını sağlar. Bu nedenle Nef'î'ye göre şiir bir anlamda “okul” veya “ta’lim ve terbiye” vesilesidir. Güzellik ve parlaklık, Nef'î için aynı zamanda şiirin kıymetine yönelik değerlendirmelerdir.

Nef'î'nin kasidelerinde sanata ve hamiye bakış açısını veya şair ve hami arasındaki ilişkinin boyutlarını irdelemek mümkündür. Şair kendi şiirlerindeki güzellik, parlaklık ve ihtişamı memduhun revnak ve ihtişamıyla da ilişkilendirir. Memduhun methinin cezbese, inciler saçan bir şair olması için Nef'î'ye feyiz verir ve şairin şiir sanatında ilerlemesini sağlar. Hükümdarın baht ve talih açıklığı veren meclisine gelen Nef'î, *dükkân-ı sühen veya rûz-ı bâzâr, zîb-i dükkân* gibi lafızlarla şair ve hami arasında karşılıklı bir alışveriş ve kazanca işaret eder. Nef'î için sanat dünyaya değer hatta âlemin içindekilerden daha kıymetli yüce bir cevherdir. Hami böyle yüce ve kutsal bir cevheri idrak etmek ve bu cevherin kıymetini vermek zorundadır. Memduhu övgüleriyle göklere çıkaran Nef'î için aksi durumda şiir, *tîğ-i zebân* nitelemesiyle memduha yöneltilmesi muhtemel okların kaynağıdır.

Kaynakça

- Akkuş, M. (2018). *Nef'î Divanı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akün, Ö. F. (1994). “Divan Edebiyatı”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 389-427.
- Ayvazoğlu, B. (2000). “İlmü'l-Cemal”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 146-148.
- Chittick, W. C. (2018). *Sufinin Bilgi Yolu İbn Arabî Metafizikinde Hayal*, çev. Saruhanlıoğlu Ö., İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Çağrı, M. (1988). “Ahenk”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 515-516.
- Çalışkan, N. (2014). “Nef'î Divanı ve Sihâm-ı Kazâ'nın Zihniyet, Edebiyat ve İçerik Bakımından Karşılaştırılması”. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 9/3 Winter 2014, s. 397-422.
- Erkal, A. (2018). *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Ankara: Altınordu Yayınları.
- Fârâbî, (2001). *El-Medînetü'l-Fâzıla*, çev. Danışman, N., Ankara: Meb Yayınları.
- Gazâlî, E. H. (1975). *İhyâu 'Ulûmi'd-dîn IV*, çev. Ahmet Serdaroğlu, A., İstanbul: Bedir Yayınevi.
- İşinsu Durmuş, T. (2021). *Şair ve Sultan- Osmanlı'da Edebî Himaye*, İstanbul: Muhit Kitap
- İbn Arabî, M. (2023). *Fütühât-ı Mekkiyye II*, çev. Demirli, E., İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2003). *Şair ve Patron*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İpekten, H. (2010). *Nef'î, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karadeniz, M. U. (2022). *Bir Musavver Nûr-Klasik Türk Şiirinde Işık Estetiği*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Koç, T. (2021). *İslam Estetiği*, Ankara: İsam Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi. (2009). *Burhân-ı Katı*, İstanbul: TDK yayınları.
- Ocak, T. (2002). “XVII. Yüzyıl Şâiri Nef'î ve Kaside” *Türk Bilig*, 3(3), 63-82. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/142956>
- Onay, A. T. (2007). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, haz. Kurnaz, C., Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Pala, İ. (2010). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pür, İ. (2021). “Şair Nef'î'nin Şiirlerinde Allah, Hz. Muhammed ve Mevlânâ Sevgisi'ne Yönelik Dinî Unsurların Değerlendirilmesi”. *Turkish Academic Research Review*, 6(4), 125-146. <https://doi.org/10.30622/tarr.1014274>

- Soykan, Ö. N. (2015). *Estetik ve Sanat Felsefesi*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu II*, İstanbul: Osedam.
- Taşkent, A. (2012). *Güzelin Peşinde Fârâbî, İbn Sinâ ve İbn Rüşd'de Estetik*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Timuçin, A. & Türer, S. (2018). *Estetik Sözlüğü*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Timuçin, A. (2017). *Estetik*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tunalı, İ. (2020). *Estetik Beğeni*, Ankara: Fol Yayınları.
- Uçak, S. (2020). *Klasik Türk Şiirinde Estetik Kaygı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2020). "Murad IV". *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s.177-183.
- Yiğit, H. (2021). "Nef'i'de Sözün Kaynağı". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2279-2302. <https://doi.org/10.34083/akaded.1004824>